

Давня Історія України

- Перші Сліди Людських Поселень

Характерною рисою географічного положення України є те, що вона лежить між Центральною Європою та Азією. Найперші сліди людських поселень на Україні сягають близько 1 млн. років тому. Близько 40 тис. років до н.е. в середині останнього льодовикового періоду з'явився кроманьйонець (людина розумна), від якого походить сучасна людина. Найбільш відомі ранні землеробські племена на території теперішньої України пов'язують з трипільською культурою (V-III тис. до н.е.), що розвинулась у долинах Дністра, Бугу, Пруту, сягнувши згодом Дніпра.

Сім'ї її об'єднувались у роди, якими керували старійшини, роди – в общини, общини – в племена. Об'єднання трипільських племен вважається однією з найдавніших держав світу, а поселення з квартальною забудовою, де було більше як 2000 жител – першими містами України. Крім придатних для обробітки земель на Україні є ще й неозорі степи, де порівняно рано з'явилися скотарі – племена, для яких безперервні міграції були характерною особливістю. Між 1500 і 1000 рр. до н.е. тут панували киммерійці, що започаткували добу заліза на Україні. Через занепад великих родів і виникнення військової знаті на початку VII ст. до н.е. вони були витіснені скіфами. У IV ст. до н.е. склалась держава Велика Скіфія, якою правив цар Атей. Він випускав свої монети, за його доби Україна стала частиною античної цивілізації Середземномор'я. Саме скіфам належать неповторні витвори мистецтва з золота. У II ст. до н.е. – II ст. н.е. у степах Північного та Східного Причорномор'я панували сармати, які прийшли з Волги. Кочові племена, вони витіснили скіфів, і являли собою слабпов'язаний союз споріднених і ворогуючих племен, що й стало основною причиною їх занепаду від гунської навали. У кінці VII ст. до н.е. на Чорноморське узбережжя України переселились греки і заснували ряд колоній, які слугували аванпостами міської цивілізації на цих землях.

- Слов'янські Племена

Їїби у зовсім іншому просторі існували землеробські племена у Північній Україні. Вони не знали політичної організації, були слабкими у військовому відношенні, культурно відсталі. На них нападали кочові племена, грабували і зникали, а вони і далі трималися землі, що їх годувала. Проте з VI ст. н.е. землеробський люд стає дедалі помітнішим і відомий під назвою слов'яни, які виникли з автохтонного індоєвропейського населення Східної Європи. Про них є згадки у візантійських історичних джерелах Прокопія Кесарійського, Менандра Протиктора, Маврикія Стратега, а також в арабських джерелах та ін. Вважається, що прабатьківщина їх охоплювала північні схили Карпат, долину Вісли та басейн Прип'яті. Звідси вони кількома хвилями колонізації розселилися на північний схід до річки Оки та верхньої течії Волги, на заході – до ріки Ельби у Північній Німеччині і на Балкани. Експансія ця мала мирний характер. Із спільної мови слов'ян сформувалися три підгрупи:

с х і д н і
українці
білоруси
росіяни

з а х і д н і
чехи
словаки
поляки

п і в д е н н і
болгари
серби
хорвати

Кінець IV – початок VII ст. вважаються періодом існування антської держави – держави слов'ян, що проживали над Чорним морем, від Дністра до Дніпра. Всі справи вирішували спільно, але завжди над усіма виділявся полководець чи князь, чий авторитет визнавали усі. Анти відомі своїми походами на Візантію, проти турецьких орд. Держава антив стала осередком слов'янських племен.

Основою організації слов'ян були роди і племена. Кожна родина вела своє окреме господарство, мала свій дім з господарськими будовами, своє поле, худобу. Ліси, пасовиська, озера залишалися спільною власністю громади. Племена мали традицію походження від спільного предка і відрізнялися побутом, звичаями, віруваннями, говором. Давня людина жила в тісному зв'язку з природою, бо від неї залежала, а тому слов'янська релігія була культом природи. Земля, ліси, води, повітря, світила були освячені присутністю богів, які були прообразами самої природи: Дажбог-сонце, Перун-грим, Стрибог-вітер, мавки, русалки, домовики, лісовики, водяники тощо.

В кінці VIII- середині IX ст. сформувалися три великі державні об'єднання східнослов'янських племен, що згадуються в арабських джерелах під назвами Куявія, Славія, Артанія. Вчені вважають, що Куявія – це Київська держава у Середньому Подніпров'ї, де правили нащадки Кия. Згідно з оцінками вчених, уже в VI-VII ст. поляни на чолі з своїм напівлегендарним вождем Кием утворили сильний племінний союз, що панував над сусідніми племенами і мав стосунки з Візантією. За легендою Київ заснував Кий з братами Щеком, Хоривом і сестрою Либіддю, обравши це місце як дуже зручне для торгівлі, оборони, розбудови тощо.

- Київська Русь

У VIII-IX ст. демографічний бум у Скандинавії пригнав у Європу нормандців, які грабували тубільне населення, завойовували нові землі, відкривали нові для себе краї. За короткий час вони освоїли водні шляхи до Каспійського і Чорного морів, до багатих ісламських і візантійських міст. Так було відкрито шлях «із варяг у греки», що проходив Дніпром. За «Повістю временних літ», оцінивши прекрасне розташування Києва, варязькі ватажки Аскольд і Дір оволоділи містом у 862 р. Разом з підвладними їм полянами вони ходили походами на Константинополь, чим зажили собі слави і привернули увагу Олега з Новгорода, який був регентом малолітнього нормандського князя Ігоря Рюриковича.

У 882 р. Олег виманив хитрощами Аскольда і Діра на берег Дніпра і вбив їх, а сам залишився правити в Києві до повноліття Ігоря. За Олега відомі походи 907, 911 р. на Константинополь. Йому належить підкорення нових племен: древлян, сіверян, радимичів, тиверців, хорватів, дулібів. Нова данина зміцнювала становище Олега і була стимулом до нових завоювань. За легендою, під час одного з походів Олег зустрів старця-віщуна, який пророкував йому загибель від власного коня. З наказу князя коня було вбито, а через кілька років Олег відвідав місце, де тліли кістки чотиринового бойового друга, він наступив на череп коня і виголосив прощальне слово. Та в цю мить з черепа виповзла гадюка і вкусила Олега в ногу. Від укусу він помер і залишився в пам'яті народній як Віщий Олег.

Ігор правив Київською державою з 912 року по 945 рік. За цей час він здійснив два походи на Візантію 941 і 944 років, вдалий похід на Закавказзя, наклав важку данину на уличів, древлян. Від рук останніх він і загинув: пішов Ігор данину брати та дуже багато дружина від його імені грабувала, розсердилися древляни, напали на них, дружину повбивали, а Ігоря прив'язали за дві ноги до верхівок двох сосонякі нагнули і відпустили, сосни ж розірвали князя надвоє.

У 945-964 рр. державою керувала Ольга, дружина Ігоря і регентша малолітнього сина Святослава. Влада її почалась із помсти древлянам. За легендою, аби залагодити свою вину, древляни задумали одружити княгиню з їхнім князем Малом і послали човнами своїх послів, яких, з наказу Ольги, у човнах принесли у княжий двір, кинули в глибоку яму і закопали живими. Наступних сватів було підпалено у лазні. Далі Ольга запросила більше п'яти тисяч древлян справити тризну на могилі Ігоря, а коли ті повпивалися наказала їх вбити. Через рік Ольга з сином захопила древлянське місто Іскоростень і звеліла зібрати данину – з кожного двору по три голуби і три горобці. Коли данина була зібрана, до птахів прив'язали ганчірки і, підпаливши, відпустили. Вони полетіли кожен до своєї домівки і ціле місто зайнялося, коли ж древляни вибігли в поле, там їх вже чекали кияни для розправи.

Період правління Ольги позначений зміцненням держави: внутрішня політика зводилась до встановлення жорсткого порядку під час збору данини та щодо користування княжою власністю (ліси, поля, пасовища тощо), а зовнішня – до піднесення міжнародного авторитету Русі, зв'язки з Німеччиною, Візантією, Римом. З Київського літопису взнаємо про ще одну подію—відвідини Ольгою Візантії: припала княгиня до душі імператорові Костянтину Багрянородному і попросив він її руки. Ольга не мала бажання погоджуватись, але й відмовити сусідньому могутньому цареві їй було незручно. Ольга сказала, що негоже одружуватись християнину з поганкою, а тому вона бажає охреститись, а за хрещеного батька просить бути самого Костянтина. Року 957, по охрещенні, імператор знову запропонував Ользі шлюб, на що Ольга відповіла, що не може хрещений батько стати чоловіком своєї хрещениці і таким чином уникнула конфлікту і зберегла дипломатичні стосунки між Руссю та Візантією.

З 964 по 972 рр. триває правління князя Святослава. Він не мав потреби воювати із слов'янськими племенами і всю свою силу звернув на давніх суперників Києва: болгар, хозарів, касогів, ясів, греків. Ці військові походи були спрямовані на те, щоб висунути Київську державу на перше місце, здобувши конкурентні торгово-комунікаційні шляхи. Повертаючись з одного із походів був вбитий печенігами. Печеніжський хан звелів череп Святослава окувати золотом і зробити з нього чашу.

Часи Олега, Ігоря, Святослава – це епоха найбільшої експансії Київської держави. Це була епоха великих здобутків і тріумфів, епоха морського володіння. Всі чорноморські країни увійшли у сферу впливів Києва – Чорне море дістало назву Руського моря, «бо ним тільки Русь плаває».

Великі походи цієї епохи спирались на нову організацію війська, яка походила від варягів. Варязькі дружини склалися з професійних вояків, бо війни давали їм прожиток і майно. Дружина являла собою одне ціле, де па-нував принцип «один за всіх і всі за одного».

Дружина була тісно зв'язана з князем, який запрягав її і вона служила йому на життя і смерть. За службу діставали частину воєнної здобичі і подарунки від князя. Зброя у скандинавів була кращою, ніж у слов'ян: залізні шоломи і панцири, довгі двосічні мечі, важкі щити, що закривали все тіло. Військова тактика і дисципліна під час бою були складовими перемоги.

Та з часом військова експансія стала обтяжливою, бо вимагала багато природних і людських ресурсів. Збираючись у нові походи князі подвоювали данину, розхитуючи тим самим стабільність у власній державі, а поки князі воювали на руські землі нападали кочовики. Народ бажав іншої політики, спрямованої на оборону і розбудову держави. Цю нову політику розпочав син Святослава Володимир.

Володимир почав правити у Києві 980 року. Він не дав варягам, що прийшли йому на допомогу під час боротьби за престол, грабувати Київ, а спровадив їх до Візантії. Він відвоював у Польщі міста Перемишль, Червен, наклав данину на в'ятичів, радимичів, хорватів, заснував кілька міст-фортець вздовж приток Дніпра, серед яких Переяслав.

Володимир дбав про популярність серед простих людей, бо й сам був сином служниці і Святослава. Залучав місцеву аристократію до своєї ради і з нею вирішував питання законодавства, адміністрації, війни. В 988 р. провів новий адміністративний поділ Русі на області довкола міст, куди почав призначати намісників, насамперед своїх синів. Звідси бере початок династичний принцип, який пишно розквітнув пізніше. Іншою адміністративною реформою слід вважати запровадження державної символіки. Якщо Святославові належала найдревніша з князівських емблем – зображення у вигляді літери «Ц» на печатці, то Володимирові належить зображення «тризуба» на власних срібних монетах, на металевих виробках, у кладці цегли при будівництві. Щодо значення цього символу, то існують розбіжності у здогадах вчених: трактують його і як символ Трійці, і як родовий знак Рюриковичів, і як зображення сокола, який падає на здобич. Суть наступної реформи, військової, полягала в злитті військової системи з системою феодалного землеволодіння: Володимир роздавав лени з зобов'язанням військової служби та організації оборони в ленах, що дало змогу забезпечити охорону кордонів держави. Проведено було і судову реформу, яка розмежувала світський і церковний суди, встановлювала залежність церкви від світської влади.

Найважливішим фактором, що сприяв об'єднанню Київської Русі, перетворенню її на могутню феодалну державу і посиленню політичної влади володаря було введення християнства. Процес християнізації Русі був тривалим і складним. Він, очевидно, проходив у три етапи: Аскольдове хрещення (60-і рр. IX ст.); хрещення Ольги (882 р.); хрещення Володимира, яке проводилось «вогнем і мечем» і знаменує перемогу нової віри. Володимир запросив до себе представників різних релігійних напрямів: магометанського – волзьких болгар, жидівського – хозар, римського – німців, грецького – візантійців, а також вислав послів, що мали на свої очі переконатись, чия віра краща. Після довгих вагань вибір впав на Візантію. Існує переказ, що Володимир під час облоги Херсонеса, який належав Візантії, осліп і грецькі священники обіцяли йому зцілення, якщо він охреститься. Володимир охрестився і сліпоту відразу як рукою зняло. Та, попри насильницьке хрещення слов'ян під страхом смерті, язичництво у глухіших поселеннях протрималося ще не одне десятиліття.

Отож будову держави Володимир завершив поширенням християнства. Це мало і ряд позитивних наслідків: зовнішні – піднесення авторитету Київської Русі, спільність віри з сусідами, розширення торгово-економічних зв'язків, військова угода з сусідами про взаємодопомогу, культурно-освітня діяльність греків на Русі; внутрішні – піднесення авторитету князя, втручання церкви у державні справи, централізація князівської влади, об'єднання племен, розвиток церковної архітектури. Усі реформи і право були вписані в «Уставі святого князя Володимира...».

На розвиток слов'янської державності значний вплив мала політична діяльність наступників Володимира, зокрема за часів правління його сина Ярослава (1036-1054) Київську державу було поділено на дві сфери впливу: Правобережжя з Києвом дісталось Ярославу, Лівобережжя Дніпра з Черніговом – його брату Мстиславу, поділ був формальним, він не привів до утворення двох держав, а вперше зародив колегіальну форму правління – дуумвірат, що сприяв бурхливому розвитку великих міст. Ярослав дбав про розбудову держави, тому військові походи робив рідко. За Ярославової доби розростається новими будовами Київ: церкви, монастирі, школи, засновано бібліотеку. Його називали тестем Європи, оскільки мав родинні зв'язки з Швецією, Польщею, Візантією, Норвегією, Францією, Угорщиною. Одна із дочок, Анна, певний час була французькою королевою. Щодо внутрішнього стану Русі, то держава стала словянською: варязька знать залишилась лише у війську, високі посади займають місцеві люди. В історію Ярослав увійшов як державний діяч, за якого було зібрано закони у збірник «Руська Правда» та видано важливий правовий акт – «Устав кн. Ярослава про церковні суди». За піклування про освіту, церкву, розумне 18-річне правління, економічне піднесення, добу спокою та розквіту Київської Русі, піднесення її міжнародного авторитету народ Ярослава назвав Мудрим. Саме за нього 1039 року було організовано Київську митрополію, а 1051 року митрополитом вперше став русин Іларіон.

Ярослав спробував запровадити в справі спадкоємства принцип сеньйорату, тобто влади найстаршого сина в роді, молодші ж втрачали право на землю батька. Він поділив землі між п'ятьма синами, не вказавши, хто після Ізяслава (старшого сина) має взяти владу – другий син Ярослава чи син Ізяслава. Це і стало каменем розбрату між князями.

По смерті Ярослава починається період, який історики називають удільним. Для нього характерно: прагнення малих і середніх князів до відокремлення від Києва; бездарний Ізяслав не здобув авторитету серед інших князів і серед народу, а тому не користувався підтримкою; в боротьбі за Київ і один з одним князі стали закликати на допомогу війська кочівників та іноземних держав, що грабували і розорювали Русь. На цей час припадає повстання киян (1068 р.), з'їзди князів у Вишгороді, де прийнято доповнення до «Руської Правди» -- «Правда Ярославиців», і в Любечі, на яких князі намагалися виробити норми міжкнязівських відносин.

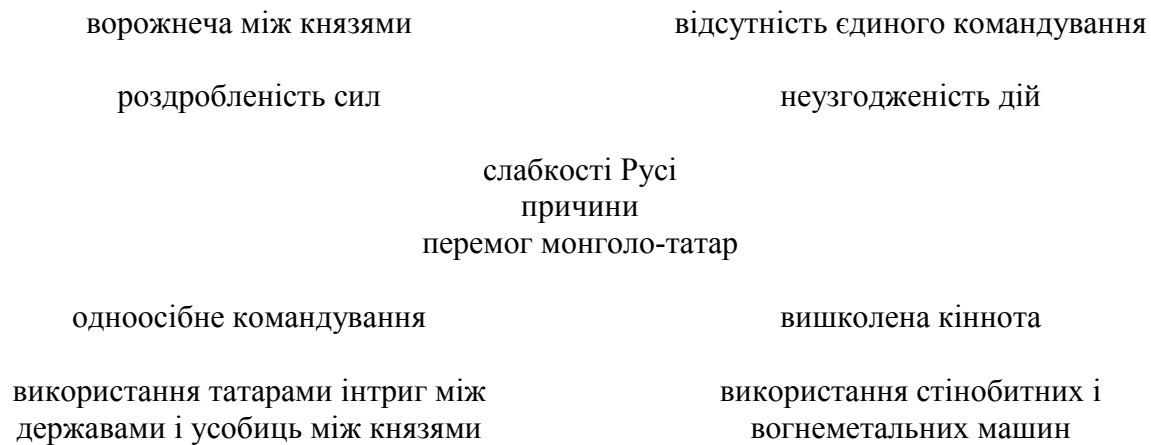
Після Ярослава Мудрого ніхто не залишив по собі такої голосної і доброї пам'яті, як Володимир Мономах. Прийшовши до влади у скрутний для Русі час в результаті повстання киян у 1113 р., Володимир Всеволодович правив до 1125 р., зробивши за цей час 83 великих і малих походів, уклавши 19 мирних угод з половцями, об'єднавши під своєю владою більшу частину Київської Русі. За його правління було відновлено авторитет Русі на міжнародній арені. Сам Мономах був одружений на англійській принцесі. У внутрішній політиці дбав про архітектурну розбудову Києва, спорудив дерев'яний міст через Дніпро, чимало зробив для

впровадження в державі пошани до права, законів. Князь Володимир скликав при собі Раду з представників різних уділів, які прийняли ряд важливих соціально-економічних законів, зокрема, закон про холопів, що забороняв обертати на холопа за борги, встановлено юридичну рівноправність між заміжньою жінкою та чоловіком, піднято роль княжого суду. Важливими правово-політичними документами стали «Статут Володимира Мономаха» – доповнення до «Руської Правди» і «Повчання дітям», в якому він виклав поради до управління державою.

Міцною була Київська Русь за сина Володимира Мономаха Мстислава, прозваного Великим. Молодші брати поважали і слухались його. Мстислав займався розбудовою держави і розширенням зовнішніх зв'язків, зокрема з Швецією, Польщею, Візантією, Норвегією, Данією, Угорщиною, Чехією.

Після смерті Мстислава Київська держава розпалась на ряд князівств, що постійно ворогували за київський престол та між собою. Значення Києва як централізуючої ланки падає і Русь вступає в період смуги – добу феодальної роздробленості. Русь потерпає від міжкнязівських усобиць, від нападів кочівників та іноземних держав. Найбільше було нападів на Київ. Особливо відчутним був удар 1169 року Андрія Боголюбського, князя Суздаля і Володимира на Клязьмі, який, взявши Київ, дуже пограбував і поруйнував його, після такої наруги Київ вже не підніметься ніколи.

Найважче русичам було оборонятися від нападів монголо-татар. Вони мов сарана знищували все на своєму шляху. Починаючи 1237 роком, хан Батий спустошував сусідні з Київським князівства. У 1240 р. монголи десять днів облягали Київ, а подолавши опір киян, спалили місто і рушили на Галицько-Волинські землі відімести князеві Данилу Романовичу за підтримку киян.

Матеріал підготували подруга Світлана та друг Сергій Підмогильний.